

ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİK OLARAK DEVİNGEN EŞDEĞERLİK KOMBİNASYONLARI*

DYNAMIQUE EQUIVALENCE COMBINATIONS AS TRANSLATIONAL EQUIVALENCE

Emra DURUKAN

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviri Bölümü, Mersin/Türkiye,
emrabuyuk@mersin.edu.tr

Öz

Bu çalışma, çeviri araştırmalarında mevcut eşdeğerlik tanımlarına dayanarak ve kuram ile uygulama arasındaki mesafeyi de küçülterek, tanımsal sınırları mümkün olduğunca geniş tutulmuş bir eşdeğerlik tanım önerisi hedeflemektedir. Bu bağlamda çeviribilimsel eşdeğerlik kavramını olabildiğince somut ve genel geçer ancak aynı zamanda kapsamlı bir şekilde anlama ve tanımlama anlayışı ön plandadır. Çalışmada önerilen kavram tanımının çok boyutlu olması ve çeviri durumuna bağlı olarak farklı eşdeğerlik boyutlarının farklı ağırlıklarla birleştirilmesi öngörülmüştür. Çalışmanın bir başka amacı, kalıplaşmış yapısalıcı ve hatta kısmen işlevselci düşünme biçiminden sıyrılarak sadece yapı, işlev veya amaç gibi sabitleri değil, aynı zamanda konu, zaman ve mekân gibi çok boyutlu değişkenleri de dikkate alan bir yaklaşıma doğru yönelmektir. Bu vesileyle özne olarak *çevirmene* oldukça önemli bir rol atfedilmektedir. Bu betimleyici yaklaşımla, çeviribilimde eşdeğerlik kavramını tanımlama sorunsalına güncel bir çözüm önerisi amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımda, birbiriyle farklı ağırlıklarla birleştirilebilir nitelikte olan ve böylece her bir çeviri durumu için yeni bir eşdeğerlik kombinasyonu oluşturması öngörülen beş adet metin içi ve metin dışı eşdeğerlik boyutu sınıflandırmasından yola çıkılmaktadır. Bununla birlikte, *metin türleri / metin gelenekleri*, *çeviri amacı*, *çeviri işlevi*, *çeviri durumu* ve *çevirmen* kavramları, bu yaklaşımın temel yapı taşlarını oluşturacaktır. Betimleyici bir yöntemle geliştirilen söz konusu tanım önerisi hem yapıyı (metin) hem işlevi (çeviri durumu) hem de özneyi (tercüman) kapsamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eşdeğerlik, Çeviri durumu, Çevirmen, Kavram tanımı, Çeviri kuramı

Abstract

Based on existing definition approaches this study aims an alternative definition of the equivalence concept with the widest possible range of boundaries between theory and practice. Here, the idea is to standardize the concept of equivalence in translation studies and to understand and define it as concretely as possible. The definition of the term intended in this study is a multidimensional definition that can be combined with different focuses depending on the translation situation. The aim of this study is also the detachment from the structuralist, partly even the functionalist theories in the direction of an approach that takes into account not only constants such as structure and function or target but also multidimensional variables such as subject, time and place. A particularly important role is assigned to the “translator” as a subject. This descriptive approach is intended to provide an alternative solution to the definition problem of the term equivalence in the framework of translation studies. In this study a new categorisation of five text-implicit or text-explicit equivalence dimensions is given which can be combined with one another in different ways and thus represent a new equivalence combination for each translation situation. Text type / text convention, translation target, translation function, translation situation and translator will be the basic elements of this approach. The intended definition proposed should be include both the structure (text) and the function (translation situation) as well as the subject (translator) by means of a descriptive methodology.

Keywords: Equivalence, Translation situation, Translator, Concept definition, Translation theory

* Nord, C. / Öncü, M. T. (Yay. Haz.) (2017). *Übersetzungsäquivalenzen in Textsorten*. Berlin: Logos Verlag içinde Durukan, E. *Dynamische Äquivalenzkombinationen als Translationsäquivalenz* başlıklı yayının Almancadan Türkçeye çevirisidir.

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY
ÜNİVERSİTESİ**

**ULUSLARARASI
FİLOLOJİ ve ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGY and TRANSLATION STUDIES**

**MAKALE BİLGİLERİ
ARTICLE INFO**

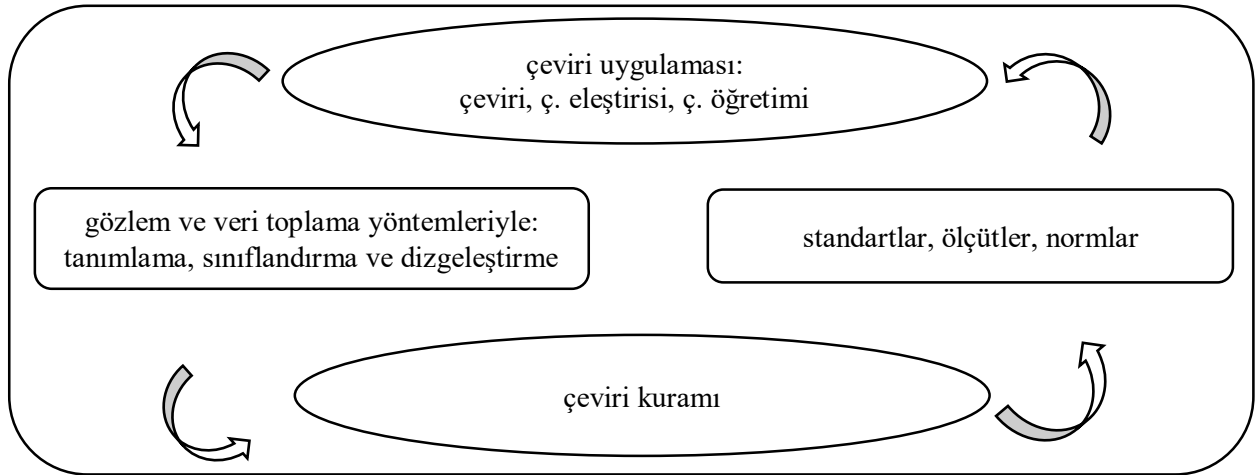
Geliş Tarihi / Submission Date
26.12.2019

Kabul Tarihi / Admission Date
26.12.2019

e-ISSN
2687-5586

1. GİRİŞ

Çeviribilimde salt kuramsal yaklaşımların uygulama alanı ile ilişkisizliğinin ve aynı şekilde uygulama alanının kuramsal çalışmalardan kopuk bir biçimde yapıldığının eleştirildiği gözlemlenmektedir. Aslında çeviri kuramı ile çeviri uygulamasının etkileşim içinde olduğu bir döngüden söz edilebilir. Çeviriye ilişkin kuramsal çalışmalar, çeviriye tanımlamak veya anlamak için geliştirilmektedir. Kuramsal yaklaşımlar, çeviri için ölçütler, standartlar ve sınıflandırmalar oluşturmayı amaçlar. Bununla bağlantılı olarak çeviriye ilişkin değerlendirmeler daha nesnel ve daha ikna edici nitelikte yapılabilmektedir. Bu da, örneğin çeviri eleştirisi uygulamasının daha nesnel ve daha dayanıklı bir biçimde yapılabileceği anlamına gelir. Çeviriye ilişkin kuramsal çalışmalar, çeviri uygulaması ile oldukça yakından ilişkili olan ve yeni nesil profesyonel çevirmenler yetiştirmeyi amaçlayan çeviri öğretimini de aynı ölçüde etkileyecektir. Stolze'nin (2003:32f) de ayrıca belirttiği üzere, tam tersine, bütün kuramların başlangıç noktasının da uygulama olduğu inkâr edilemez. Bu düşünce akışı aşağıdaki gibi somutlaştırılabilir:

Görsel 1: Çeviri Kuramı ile Çeviri Uygulaması arasındaki Etkileşim Döngüsü

Çeviribilim çerçevesindeki kavram örgüsü sorunsalı da kuşkusuz bu döngüye bağlıdır. Çeviribilimde kullanılan birçok kavramın artık çeviribilimin temel kavramlarından olduğu açıktır ancak kavram tanımları söz konusu olduğunda genel görünüm daha kompleks bir hal almaktadır. Çeviribilimde farklı araştırmacılar veya araştırma ekolleri tarafından farklı tanımlarla kullanılan kavramlar varken aynı tanım için farklı kavramlar kullanan araştırmacılar da vardır. Çeviribilimsel düşünmenin ve eylemenin odak noktalarından biri olan *eşdeğerlik* kavramı bu duruma örnek gösterilebilir (Stolze 2011:104f). *Eşdeğerlik* kavramı da dâhil olmak üzere, bilimsel paradigmalara ve gelişmelere koştut olarak çeviribilimde çevirinin farklı boyutlarına ilişkin yapı odaklı, işlev odaklı ve güncel olarak da postmodern bakış açıları ve tanımlama

girişimleri mevcuttur. Bu noktadan hareketle bu çalışma, çeviribilimde eşdeğerlik kavramına yönelik güncel bir tanım önerisi getirmeyi amaçlamaktadır.

2. ÇEVİRİBİLİMDE EŞDEĞERLİK BOYUTLARI

Bazen oldukça az miktarda da olsa her çevirmen olaylara yaklaşırken beraberinde özgün bir bakış açısı, bir yorumlama, bir dünya görüşü, bir sözcük dağarcığı ve özgün deneyimler getirmektedir.¹ Her biri daima değişken olan özellikleriyle (gönderici veya alıcı olarak) *özne* unsurunu dışlayarak araştırmaları salt *nesnel* unsurlarla gerçekleştirmek gerçekçi bir tutum değildir. Her özgün metnin kurgulanması gibi her çevirinin tahsisi ve çıkış noktası özne olarak insandır. Bu nedenle Çeviribilim kapsamında geçerli olabilecek bir tanım geliştirebilmek için bu öznelliği çeviri araştırmalarına dâhil etmek kaçınılmazdır (bkz. aynı zamanda Venuti 2007:13f).²

Çeviribilim çerçevesinde makul ve güncel bir eşdeğerlik tanımı önerme girişimi açısından tüm bu çıkarımlar, tek bir genel geçer formüle yönelik pozitivist beklentiyi bir kenara bırakmak ve *eşdeğerlik* kavramını tanımlamanın daha devingen ve çok boyutlu bir yolunu ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Bu, tüm bilimsel dayanakları ortadan kaldırıp sadece değişkenlerle ve öznel unsurlarla çalışarak keyfi sonuçlara varmak, hatta çevirinin bilimsel çalışmalara konu olamayacağı görüşünü savunmak anlamına gelmez. Nitekim hem *öznelliği* ve *tarihselliği* dahil eden hem de belirli ölçütler, sınıflandırmalar ve dizgeleştirmeler aracılığıyla belirli bir düzen oluşturarak bilimsellik ölçütlerini yerine getirebilecek çeviribilimsel yaklaşımlar geliştirmek olanaklıdır.³ Bilimsel yaklaşımlar, belirli bir çerçevede genel geçer ve kabul edilebilir nitelikte tezler veya hipotezler oluşturmaktadır. Bunlar olmaksızın ilgili araştırma alanında yapılan değerlendirmeler ancak *keyfi* veya *dayanaksız* niteliğini taşıyabilir. Diğer yandan çeviri süreci belirli ölçülerde öznellik ve tarihsellik gibi değişkenlere de tabidir. Bu değişkenleri dikkate almayan bir çeviri kuramının gerçeklikle bağıntısı eleştirel gözle ele alınmalıdır.

¹ Örneğin Steiner'e (1978) göre anlama ve çeviri bir bütündür ve anlama ancak yorumlama ile olanaklıdır. Seleskovitch ve Lederer'e göre (1984; Stolze 2011:225 içinde) okurun/dinleyicinin zaten mevcut olan bilgisi bilişsel bir tepki olarak anlamın kavranmasına yol açmaktadır. Konuya ilişkin bkz. aynı zamanda Nida (1964: 154f); Jakobson (1959; Wilss 1981 içinde); Nord (2011:53f).

² Salt pozitivist bir yaklaşım saf bir tümevarımcılık gibi görünür sadece, çünkü gözleme ilişkin kayıtlar hiçbir zaman öznel etkilerden arındırılmış olamaz. Bir şeyi algılama biçimimiz de neyi algıladığımız da, deneyimlerimiz, araştırmada özgün bakış açımız vb. tarafından da belirlenmektedir. Bu bağlamda bilimkuramsal anlamda salt tümevarımcı yöntem son derece sorunlu görünmektedir. Veriler daha önce ayrıntılı ve açık bir şekilde tanımlanmış bir araştırma hipotezi ile temellendirilmediği sürece, salt ve sözde "nesnel" veri toplama, çarpıtmadan başka bir şey değildir. Metinler temelinde (öznel) gözlemlere dayalı veriler toplanır. Bu veriler mevcut dizgeye yerleştirilemediğinde kolaylıkla yeni bir soyutlama kategorisi oluşturulur. Böylelikle, pek de aydınlatıcı olmayan devasa sınıflandırma araçları oluşmaktadır. (Stolze 2003:26)

³ Bilimsellik sınırları konusuna ilişkin bkz. Stichweh (2013), Resnik (1998), Chalmers (2001), Balzer (1997).

Bu açıdan bakıldığında salt pozitivist ve statik tanımlamalar, adlandırmalar veya sınıflandırmalar beklentisinin çeviri araştırmalarını pek de ileriye götüremeyeceği somutlaşmaktadır (Stolze 2003: 241ff). Çevirinin sadece öznel ve genel geçer olamayacak bileşenlerden oluştuğu, uygulamalı bir disiplin olduğu ve bir bilim dalı olamayacağı yönündeki eskimiş yaklaşımın geçerliliğini çoktan yitirdiğini, bu alanda on yıllardır süregelen araştırma ilgisi kanıtlamaktadır.

Bu düşünceler temelinde, özneliğin ve tarihselliğin de dâhil edildiği genel geçer tanımların, düzenlemelerin, sınıflandırmaların ve ölçütlerin geliştirilmesine yönelik ilgi ortaya çıkmaktadır çünkü öznellik de tarihsellik de yazının ve dolayısıyla çevirinin de yapı taşlarıdır. Bu bağlamda çeviribilimin varlığı modern bilim anlayışından postmodern bilim⁴ anlayışına geçişte anlam kazanabilir. Farklı bir ifadeyle, hem **sabit yapı taşlarını** tanımlayan hem de **araştırma nesnesinin değişken bileşenlerini** dikkate alan bir yaklaşım gerekli görünmektedir.

Söz konusu nitelikte bir yaklaşımı çeviri öğretimi, çeviri eleştirisi, çeviri yöntemi gibi çeviri araştırmalarının alt alanları için de geliştirmek olanaklı görünse de bu çalışmanın öncelikli amacı, çeviribilimsel eşdeğerlik kavramına yönelik tamamlayıcı bir tanım önerisi getirmektir. Bu çalışmada söz konusu olan tanımlama girişimi hem *özne olarak çevirmeni* hem de burada yeniden tanımlanan ve **çok sayıda farklı olasılıklarla birbiriyle eşleştirilebilen** eşdeğerlik boyutlarını kapsamaktadır. Çeviri araştırmalarının anahtar sözcüğü niteliği taşıyan eşdeğerlik kavramına çok boyutlu böyle bir tanım önerilmesiyle, çeviri eleştirisi ve buna bağlı olarak çeviri öğretimi alanlarına yeni ufuklar açacak bir katkı yapılması da öngörülmektedir. Çünkü ancak *çeviribilimde eşdeğerliğin* günümüzde ne anlama geldiği sorusunun akademik düzlemde kabul edilebilir biçimde yanıtlanmasıyla gerek çeviribilimin gerekse çeviri uygulamalarının zemini sağlanabilir.

Çeviride çevirmenin rolü, çeviri kuramsal yaklaşımların dışında tutulamayacak kadar önemlidir. Bir özne olarak çevirmenin çeviri kuramsal yaklaşımlara dâhil edilmemesi ilgili yaklaşımın gerçeklikle örtüşemeyeceği anlamına gelir.⁵ Stolze'nin (2003:30) de aktardığı üzere, çeviribilim ancak, *özne odaklı insan çevirisini* öz nesnesi olarak tanıdığı takdirde özgün bir disiplin olarak bağımsızlaşabilir. Ancak ve özellikle o zaman, çevirmenin kararları temelinde nasıl yol aldığı sorusunu sormak anlam kazanır. Snell-Hornby (1986:12) de çevirmeni kuramsal

⁴ Modern bilim, evrensel kuram arayışı içerisindeyken (Rossi 1997:46ff) postmodern yaklaşımlar *birlik düşüncesini* katı bir biçimde reddeder (Power 1990:110).

⁵ Biçimlendirme ve sayfa düzeni gibi işler başka elemanlar tarafından yapılabilirse bile çevirmen çeviri eyleminde uzmandır ve hem verilen görevi yerine getirmekten hem de çeviri sürecinin sağlıklı bir biçimde tamamlanmasından sorumludur (Vermeer 1989: 174). Önceki dönemlerde hata analizi ve aktarım sorunsalları odak noktasındayken artık metin yapılarına yönelik tepki vermede davranış modelleri arayışı ön plana çıkmıştır. (Stolze 2003: 27).

çalışmalara dahil etmenin önemine işaret etmektedir. Ona göre, bir çeviri kuramı, sadece çeviri sürecini yansıtmayı amaçlamamalıdır, aksine, sonuçta daha nitelikli çeviriye sağlayan çevirmenin kendisine yönelik kuramsal bir temel oluşturmayı da amaçlamalıdır.

İlgili çeviri durumunda hangi erek metin seçeneğinin en uygun olduğu konusundaki çevirmen kararı (Nida 1964: 159f), çevirmenin analiz etme ve sentez yapma becerilerine, çeviri deneyimlerine, kaynak ve hedef dil hâkimiyetine, iletişim becerilerine, araştırma bilincine, alan bilgisine vb. bağlıdır.⁶ Elbette profesyonel çevirmenlerin bu becerilere ve donanıma sahip oldukları varsayılmaktadır.⁷ Bu özelliğin yanı sıra, çeviri durumuna göre farklı kombinasyonlarla oluşan ve önceden tanımlanmış eşdeğerlik ölçütleri de önemli bir rol oynamaktadır.

Ancak her ne kadar önceden tanımlanmış olsa da burada öngörülen çeviribilimsel eşdeğerlik boyutlarının sınıflandırılması, sınırlı sayıda malzemeyle farklı çeviri durumları veya koşulları için çeşitli kombinasyonlar sunacak nitelikte bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma, dili sonlu araçların sonsuz seçenekle kullanılması olarak kabul eden dilbilim temelli dil tanımına benzetilebilir (Humboldt 1973: 477). Söz konusu çeviribilimsel eşdeğerlik beş boyuta bölünebilir ve Görsel2'deki gibi görselleştirilebilir.⁸

Görsel 2: Eşdeğerlik Boyutları

Bu beş boyut, çeviri durumuna ve buna bağlı olarak da çevirmen kararına bağlı olarak belirli dilimlerde artan veya azalan dinamik bir organizma olarak anlaşılmalıdır. Nitekim Saussure'e (1916) göre dilin canlı olması gibi, çevirinin de organik yönleri vardır:

⁶ Çevirmenin becerileri ve donanımları konusuna ilişkin bkz. örneğin *bagage cognitif* (Lederer 1994).

⁷ Modern dünyanın çok işlevlilik eğilimiyle günümüzde profesyonel çevirmenin en temel özelliği, daima yeni ve oldukça çeşitli konu alanlarının ve metin biçimlerinin dilsel olarak üstesinden gelmektir (Stolze 2003: 32).

⁸ Burada tanımlanan eşdeğerlik boyutları, özellikle Reiß (1976), Koller (1992) ve Nida/Taber (1969) yaklaşımlarındaki eşdeğerlik tanımlarını tamamlayıcı niteliktedir.

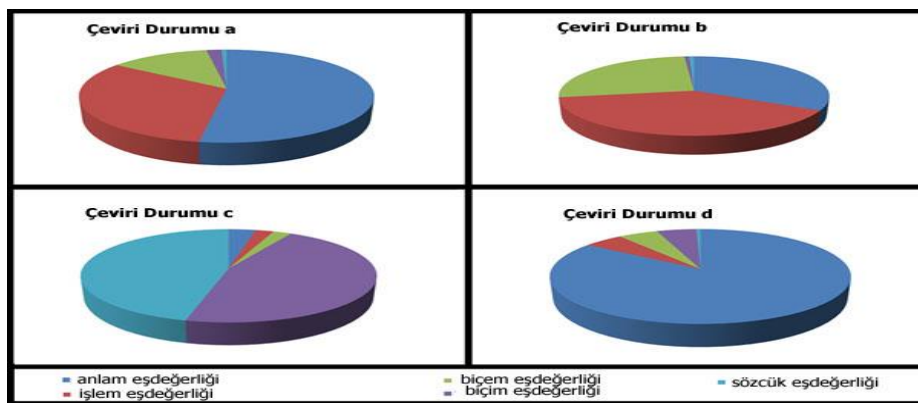
• Çeviri hem kaynak metin aşamasında hem de erek metin aşamasında dil içermektedir.

• Birbirinden farklı çok sayıda çeviri durumu söz konusudur.

• Çevirmen, yazar/konuşmacı ve okur/dinleyici öznedir.

Her çeviri durumunda, belirtilen eşdeğerlik boyutlarından en az biri ağırlık kazanır. Bu boyut başka çeviri durumlarında daha zayıf bir boyut olarak geri plana düşebilir. Her bir eşdeğerlik boyutunun ağırlığı veya önemi bu nedenle çeviri durumunun koşullarına bağlı olarak değişebilir. Çok da farklı zamanlara ait olmayan benzer alıcı profilleri için benzer koşullar altında, benzer metinlerin çevirileri, büyük olasılıkla eşdeğerlik boyutlarının ağırlık dağılımının benzerliği ile sonuçlanacaktır. Ancak çok farklı zamanlarda oldukça farklı alıcı profilleri için oldukça farklı koşullarda iki özdeş veya birbirinden farklı metnin çevirilerine ilişkin eşdeğerlik boyutlarının ağırlık dağılımları birbirinden farklı olacaktır. Örnek olarak kutsal bir metnin (örneğin İncil) farklı zamanlarda (örneğin Ortaçağ ve Yeniçağ) farklı okuyucular (ortaçağda aydınlanma öncesi insanlar ve 21. yy insanları) için farklı görüşlere sahip çevirmenler (örn. Martin Luther 1534 ve Martin Dreyer 2009, Berger& Nord 2005) tarafından yapılan iki farklı çeviriden söz edilebilir. Ancak eşdeğerlik boyutlarının devingenliği sadece kutsal metinler için geçerli değildir. Her zaman *Kim ne zaman kim için neden hangi metnin çevirisini yapmaktadır?*⁹ sorusuyla bağlantılı olarak, diğer tüm metin türleri için de eşdeğerlik boyutları ağırlıklarının değişkenliği söz konusudur.

Farklı çeviri durumlarının eşdeğerlik kombinasyonları örnekleri Görsel 3'teki gibi görselleştirilebilir:

Görsel 3: Çeviri durumlarına göre eşdeğerlik kombinasyonları örnekleri

⁹ Bir çevirinin diğerine göre üstünlüğü sorusu ortaya çıktığında, öncelikle *Kim için en iyisi?* sorusunun cevabı aranmalıdır. Aynı metnin farklı çevirilerinin göreceli yeterliliği ancak, her bir çevirinin kendi koşulları için öngörülen amacı ne kadar başarılı bir şekilde yerine getirdiğine göre belirlenebilir (Nida 1976:64). Bkz. aynı zamanda Lasswell formülü (Lasswell 1948).

Görsel 3'te pasta dilimi şeklinde görünen beş boyutun her biri bir çeviri eşdeğerliği boyutunu veya farklı bir ifadeyle, katmanını ifade eder. Söz konusu beş eşdeğerlik boyutu, bu bölümün devamında ayrı ayrı tanımlanacaktır. Bu boyutların hiçbiri neredeyse hiçbir çeviri durumunda bir çeviri durumunun tek eşdeğerlik boyutu olarak bulunamaz, sadece **öncelikli** bir eşdeğerlik **boyutu** olarak ortaya çıkabilir. Eşdeğerliğin hangi boyutunun veya boyutlarının öncelikli olduğunu, ilgili çeviri **durumu** belirler. Birçok çeviri durumunda kaynak ve erek eser arasındaki belirleyici eşdeğerlik, bir eşdeğerlik *kombinasyonudur*. Bazı çeviri durumlarında kaynak ve hedef eser arasındaki eşdeğerlik ilişkisinin ağırlık noktası olarak örneğin işlem ve anlam eşdeğerliği boyutları birlikte baskınken başka çeviri durumlarında örneğin biçim ve sözcük eşdeğerliği boyutları ön planda durabilir.

Bu noktada çevirmen kararlarında kaynak metnin artık tek önemli ölçüt olmadığı, aslında çevirmenin göz önünde bulundurduğu birçok bileşenden yalnızca biri olduğu unutulmamalıdır (Nord 2007: 25). Demek ki çeviri sırasında hangi eşdeğerlik boyutunun daha büyük bir önem taşıdığına dair ipuçlarını, çeviri **durumu** bir bütün olarak içerir ve bu nedenle de bir bütün olarak çevirmenin kılavuzu niteliğindedir. Bunun yanı sıra, gerek özgün metin gerekse çeviri metni, tüm metinlerin (okuyucu/çevirmen tarafından) yorumlamaya tabi olduğu ve asla değiştirilemez bir özgün metin olarak algılanmaması gerektiği de göz önünde bulundurulmalıdır (Derrida 1982, Lederer 1994, Venuti 2007).

Eşdeğerlik boyutlarının ağırlık dağılımının belirlenmesine ilişkin nihai karar, bir kurum, şirket vb. için çalışsa dahi, günümüzde çevirmen tarafından verilmektedir. Çevirmen, çevirinin sorumluluğunu taşır. Burada çevirmenden söz edildiğinde elbette çevirmenin tam yetkinliğini varsaymak kaçınılmazdır. Gerek dil gerekse durum analizi yetersizliğine bağlı çeviri yetersizliği durumları oldukça sorunlu durumlardır ve bu yaklaşımda yok sayılmaktadır.

Her bir eşdeğerlik boyutu, kendi sınırları içerisinde ayrıntılı olarak tanımlanabilir olsa da unutulmamalıdır ki her bir çeviri kendi özgün durumunu oluşturur ve neredeyse hiçbir çeviribilimsel tanım ideal anlamda genel geçer ve tüm çeviri durumlarını kapsayıcı nitelikte olamaz. Bu yaklaşımda da ancak her bir çeviri durumu için belirli çeviri eşdeğerliği boyutlarının eşleştirilebileceği ölçüde genelleyici, aynı zamanda da devingen nitelikte bir soyutlama önerilmektedir.

Burada tanımlanan beş denklik boyutunun yanı sıra, *işlev* düzeyinde eşdeğerlik de sorgulanabilir. İşlev, çeviri durumuna bağlı olarak değişkendir ve kendi içinde tekrar

bölmülenebilir.¹⁰ Özgün metin veya çeviri metni fark etmeksizin, her metin en az bir işleve sahiptir; örneğin harekete geçirme işlevi, bilgilendirme işlevi veya estetik işlev. Bir çeviri durumunun eşdeğerlik boyutlarının ağırlıkları, kaynak ve/veya erek eserin işlevine de bağlıdır. Bu bağlamda çeviri metninin işlevi, *Çeviri ne zaman/nerede yapılıyor? Neden yapılıyor? Kimler için yapılıyor?* gibi, çeviri durumuna ilişkin sorulacak sorular ile yakından ilişkilidir.

Sadece birkaç yaygın örnekle somutlaştırmak gerekirse: Başvurular, siyasi metinler, prospektüsler, sağlık talimatları, davetiyeler, tebliğler, ilanlar, duyurular, reklam metinleri vb. çoğunlukla belirli bir eylemi tetikleme işlevine sahipken edebi metinlerde estetik işlevden söz etmek daha olasıdır. Bilimsel ve belgesel metinlerde ise ağırlıklı olarak bilgilendirici bir işlevden bahsedilebilir.

Her özgün metin veya çeviri metni farklı bir işleve sahip olabilir. Bu işlev, kaynak metin yazarının amacına da bağlı olsa da, daha büyük ölçüde zaman, mekân ve kültür gibi erek durum koşullarına ve okur kitlesinin olduğu gibi, çevirmenin de ön bilgisine, zihinsel ve duygusal koşullarına, bununla birlikte ilgili metnin okunma gerekçelerine, yani özetle duruma bağlıdır (Bhatia 2013: 38; Nida 1963: 156). Burada kaynak metin işlevinin erek metin işleviyle her zaman uyuşmak zorunda olmadığına da altının çizilmesi gerekmektedir. Çünkü çeviri, özgün eserin yaratıcı bir şekilde yeniden oluşturulmasıdır (Rehbinder 2002: R 151f; Vermeer 2006: 20). Ve özgün durumu içerisinde çeviri metni, daha sonra alımlayıcının ve genel koşulların değişmesiyle birlikte yeniden değişebilecek kendine özgü bir işleve sahiptir.¹¹

Çevirmenin eşdeğerlik boyutları dağılımı hakkındaki kararı elbette çeviri işleviyle yakından bağlantılıdır çünkü çeviri işlevi de çeviri durumuna bağlıdır. Ancak, bir metnin veya bir çevirinin işlevi onun bir sonucu olarak düşünülebilir ve bu nedenle burada eşdeğerlik boyutlarının bir katmanı olarak adlandırılmamaktadır.

Bu yaklaşımda tanımlanan beş eşdeğerlik boyutu işlem, anlam, sözcük, biçem ve biçim eşdeğerliklerinden oluşmaktadır. Bu boyutlar, çeviri eşdeğerliğinin beş temel bileşenini temsil eder, çeviri durumunun gerektirdiklerine ve çevirmen kararına bağlı olarak birbirleriyle eşleştirilebilir ve bu nedenle her bir boyutun çeviri eşdeğerliğindeki ağırlığı değişebilir niteliktedir.

¹⁰ Bkz. örneğin Bühler'in Organon modeli (1982): *ifade işlevi, çağrı işlevi, betimleme işlevi*. Brinker'e (2001) göre metnin temel işlevleri *bilgi, çağrı, taahhüt, temas ve bildirimdir*.

¹¹ Bkz. aynı zamanda yapısöküm (*Dekonstruktion*) yaklaşımı (Derrida 1972, Zima 1994).

2.1. İşlem Eşdeğerliği Boyutu

Öncelikle burada kullanılan "işlem" kavramının tanımının özel olarak ele alınması gerekmektedir. Bu boyutta, alımlayıcıda belirli bir eylemin tetiklenmesi *işlemi* söz konusudur. **İşlem eşdeğerliği boyutu**, çeviride kaynak ve erek eserin harekete geçirme işlevine ilişkin eşdeğerliği, tam olarak Bühler'in (1982) modeli bağlamında içeren boyuttur. Kaynak ve erek eserin işlemselliği düzeyinde bir eşdeğerlik burada ön plandadır. Bu boyutta söz konusu olan işlemsellik, belirli bir eylemin itici gücüdür (*İmpuls*). Metin, belirli bir bağlamda okuyucunun bir eyleme başlamasına neden olur. İşlemsel çeviri eşdeğerliği, erek metin okuyucusunun, çeviri metnini okuması sonucunda, neredeyse kaynak metin okuyucusu gibi harekete geçirilmesi anlamına gelir. Metin türüne ve duruma bağlı olarak burada yazarın ve elbette buna bağlı olarak da çevirmenin (gerektiğinde metin analiziyle saptanabilecek) niyetinin belirleyici bir rolü vardır. Bunun yanı sıra çevirinin amacı, zaman ve mekân, öngörülen erek alımlayıcı profili vb. de çevirmen kararlarını etkiler.

Reklam metinleri, kullanım kılavuzları, siyasi metinler, prospektüsler, sağlık talimatları, davetiyeler, tebliğler, ilanlar, celpler, dilekçeler, başvurular, ihbarnameler, mahkeme karar metinleri vb. (sözlü veya yazılı) metin sınıfları¹² için, elbette daima ilgili çeviri durumuna bağlı olmak üzere, özellikle işlem eşdeğerliği boyutu öncelikli konum kazanabilir.

Metin tipine/türüne ve duruma bağlı olarak, her eser farklı bir eylem için harekete geçirmeyi amaçlayabilir. Örneğin **reklam metinleri**, okuyucuyu bir ürünü veya hizmeti satın almaya teşvik etme amacını taşıırken **kullanım kılavuzları** genellikle bir cihazın veya makinenin öngörülen kullanım şekline rehberlik etmeyi amaçlar. **Politik metinler** çoğunlukla, alımlayıcıyı katılıma motive eder. Bu katılım duruma göre siyasi oy, üyelik, toplanma, gösteri, protesto, proje, kampanya vb. bağlamları içerebilir. **Prospektüsler** okuyucuyu bir ilacın doğru alınmasına veya kullanılmasına yönlendirme ve olası yan etkiler ve öngörülen dozajlar hakkında bilgilendirmeye yönelik işlemsel bir işlev taşır. **Sağlık talimatları** içeren metinler, zamanında önlem alma ve doğru beslenme hakkında bilgi vermek ve belirtilerin erken fark edilmesini sağlamak amacıyla yazılır. Öte yandan **davetiyeler, tebliğler, ilanlar, duyurular vb.** metinler de genellikle katılıma teşvik ederken **başvurular** alıcıyı ikna etme üzere kurgulanır.

Bunların dışında, öncelikli eşdeğerlik boyutlarının koşullara göre belirlendiği özel durumlar her zaman olacaktır. Örneğin, **yazılı tebliğlerde** işlem eşdeğerliği boyutu çoğu zaman

¹² Edebi metinlere yönelik türlerin araştırılması her ne kadar gelenekselleşmiş olsa da edebi olmayan metinlerin türlerine ilişkin araştırmalar oldukça azdır (Bhatia 2013: 19). Bu nedenle burada da metin sınıflandırması sorunsal ele alınmadan, sadece çeviri durumlarını betimlemek üzere belirli metin sınıfları örnek gösterilecektir.

öncelikli eşdeğerlik boyutu değildir çünkü ilgili kişi daha önce sözlü olarak bilgilendirilir veya olayların belirli bir bağlam içerisindeki seyrini zaten bilir. Bu nedenle söz konusu tebliğ, doğrudan harekete geçirici nitelikte sayılmaz. Buna rağmen yazılı tebliğler için öncelikli eşdeğerlik boyutu olarak işlem eşdeğerliği her zaman göz ardı edilemez. Bir memura, ofis odasını boşaltmasına, görevden alındığına veya ilişkisinin kesildiğine ya da terfi ettiğine dair önceden bildirilmemiş bir yazılı tebliğde bulunulması durumu, işlem düzeyinde eşdeğerlik gerektirebilir. Bu, işlem eşdeğerliğinin ağırlık kazanıp kazanmayacağını çeviri durumunun belirleyeceği **dilekçeler** için de geçerlidir. Örneğin sosyal yardım başvurusunda, bir şeylerin harekete geçirilmesi söz konusudur. Büyük bir metin grubu olan *hukuk metnlerinin* bir parçası olarak **mahkeme kararları** dahi işlemsel eşdeğerlik gerektirebilir. Hatta genel anlamda hukuk metinleri bu kategoride sınıflandırılabilir çünkü hem yasama hem de yürütme metinleri, insan davranışlarının düzenlenmesine hizmet eder. Bazı hukuk metinleri alımlayıcıya belirli fiziksel eylemlerde bulunmayı buyururken özellikle yasama metinleri olmak üzere çoğu hukuk metni belirli eylemleri kanun erkiyle engeller, uzlaşmaya dayanır ve genellikle kararın referansı görevindedir. Hukuk sistemi içindeki birçok yazışma da, bir şeyi harekete geçirme amacının yanı sıra, bir hak elde etmek veya bir tazminat almak üzere düzenlenmektedir. Bu noktada da, ilgili çeviri durumunun ağırlıklı veya ikincil eşdeğerlik boyutlarını belirlediği dikkate alınmalıdır.

İşlemsel eşdeğerlik boyutunun ağırlık kazanabileceği bir örnek olarak aşağıdaki kaynak metin kesiti gösterilebilir:

Alm. Begleite uns auf eine Reise durch die Jahrzehnte des Frühstücks, und lerne den weltweit beliebtesten Haselnuss-Brotaufstrich noch besser kennen.¹³

Çeviri durumu burada özetle, yazılı bir kaynak metnin söz konusu olduğu, metnin öncelikli işlevinin harekete geçirmek olduğu ve çeviriyle, erek dilsel alımlayıcının da ilgili ürünü satın almasının amaçlandığı şeklinde betimlenebilir. Özgün metinle çeviri metnin eşdeğerliği, harekete geçirme düzleminde ağırlık kazanan çeviri durumuyla ilintilidir. Bu örneğe yönelik eşdeğerlik boyutlarının dağılımına ilişkin bir görsel, örneğin Görsel 3'te yer alan çeviri durumu c'deki dağılıma değil de çeviri durumu b'deki dağılıma daha çok benzeyecektir. Çevirmen durumu bütünlük içerisinde analiz eder ve çeviri durumuna uygun bir çeviri seçeneği oluşturur:

Tr. En sevdiğiniz kakaolu fındık kreması hakkında bilinebilecek her şeyi bildiğinizden emin misiniz? O zaman bir de şu bilgilere bakın!¹⁴

¹³ <https://www.nutella.com/de/de/produkte>.

¹⁴ <https://www.nutella.com/tr/tr/ilgi-cekici-bilgiler>.

Metin kesitleri arasındaki sözdizimsel farklılıklara ve Türkçe metindeki içerik kaybına dayanarak burada sözcük, biçim ya da biçem eşdeğerliğinin söz konusu olmadığı, geriye dönük metin analizi yapılarak saptanabilir. Ağırlıklı eşdeğerlik boyutları arasında anlam eşdeğerliği de yer alsada özellikle işlem eşdeğerliği boyutunun ağırlık kazandığı gözlemlenebilir.

Elbette başka koşullar altında, örneğin bilimsel makaleler, çeşitli hukuk metinleri, ceza fişleri, gazete yazıları; şiir, roman, hikâye gibi edebi metinler vb. de belirli bir ölçüde işlemsel bir metin işlevine sahip olabilir. Ancak bu işlev hem metinsellik özellikleri hem de çeviri eşdeğerliği bağlamında ön planda olmayabilir. Bu noktada yine, tüm çeviri eşdeğerlik boyutlarının ağırlık dağılımının, ilgili çeviri durumuna bağlı olduğuna işaret etmek gerekmektedir. Bir çeviri durumunda işlem eşdeğerliği boyutunun öncelikli boyut olup olmadığı, çevirmenin keyfi değil, çeviri durumunu temel alarak verdiği karara bağlıdır.

Bir şiir örneğin siyasi propaganda metni niteliğinde de kullanılabilir. Böyle bir amaç taşıyan bir metin elbette, örneğin Hugo von Hofmannsthal'ın *Vorfrühling*¹⁵ adlı eserinden veya Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust*¹⁶ adlı eserinden farklı değerlendirilecektir. Zira her iki çeviri durumu (zaman, mekân, yazar, kaynak durum, çeviri amacı, alımlayıcı vb. açısından) oldukça farklı olacaktır. Mesleki veya akademik açıdan donanımlı bir çevirmen, ilgili çeviri durumunu ayrıntılı bir biçimde analiz ederek kendi çeviri eşdeğerliği için eşdeğerlik boyutlarının ağırlık dağılımını saptar.

Bu başlık altında ayrıca, çok sayıda yazılı çeviri durumunun yanı sıra, birçok sözlü çeviri durumunda da işlemsel eşdeğerlik boyutunun ağırlık kazanabileceğini belirtmek yerinde olacaktır. Sözlü çeviride, alımlayıcıları olay yerinde yüz yüze etkileme durumu söz konusudur. Sözlü çeviri sürecinin zaman, mekân ve alımlayıcı gibi değişkenleri her sözlü çeviri durumu için belirlidir¹⁷ ve bu değişkenlerin bütünü sözlü çevirmenlerin tutumunu belirler. Bu bağlamda örneğin ardıl çeviride jest, mimik, beden dili ve ses kullanımının da, uygun işlemsel eşdeğerlik boyutunun oluşturulması için gerekli araçlar arasında yer aldığı belirtilmelidir.

2.2. Anlam Eşdeğerliği Boyutu

Anlam eşdeğerliği boyutu, kaynak ile erek metin arasındaki eşdeğerliğin anlam düzleminde yoğunlaştığı çeviri eşdeğerlik boyutudur. Anlam eşdeğerliği boyutunda metin anlamı, içerik ve bilgi gibi kavramlar ön plandadır. Bu boyutta da ağırlıklı olan eşdeğerlik

¹⁵ Schmidt-Bergmann (Yay. Haz.) (2000)

¹⁶ Goethe (1986)

¹⁷ Bkz. aynı zamanda yapısöküm (Derrida 1972, Zima 1994).

boyutunu bir bütünlük olarak çeviri durumu belirler. Ağırlıklı çeviri boyutu iki eşdeğerlik boyutunun kombinasyonundan da oluşabilir.

Nida'ya göre (1964: 157) erek alıcının, bir bütün olarak metni her boyutuyla anlayabilmesi için çevirmen, çevirinin anlam boyutunda bazen değişiklikler yapmalıdır. Çevirmen, çeviri metnini bir bütün olarak anlaşılır kılmalıdır. Bu eşdeğerlik boyutu bu yaklaşımda da tam olarak bu anlamıyla kullanılmaktadır. Bu düzlemde çevirmen; işlemsellik, sözcük, biçem ve biçim boyutlarına göre metin anlamının veya metin içeriğinin daha ön planda olduğu bir çeviri ile karşı karşıyadır.

Bu eşdeğerlik boyutu çoğunlukla bilimsel metinlerde önem kazanır. Hem popüler bilimsel hem de akademik olan her tür uzmanlık veya alan metinleri büyük ölçüde anlam boyutunda eşdeğerlik gerektirecektir. Bu kategoride kitaplar, makaleler, bilimsel özetler veya (bilimsel ya da yenilikçi çalışmalar, kuramlar, yaklaşımlar, projeler vb. hakkındaki) sunumlar söz konusu olabilir.

Öncelikle çeviri durumuna bağlı olarak, bazen resmi yazışmalarda ve her tür hukuk metinlerinde de anlam eşdeğerliği boyutu önem kazanabilir. Örneğin, yapılan çeviri resmi bir belge olarak kullanılmayacaksa veya kamuda paylaşılmak üzere yapılmamışsa, yani (örneğin alımlayıcı için veya bir avukat için) sadece bilgilendirici işlevini yerine getirmesi gerekiyorsa çeviride anlam eşdeğerliği boyutu ön plana çıkar. Ama (örneğin işlemsel işlev taşıyan) farklı çeviri durumlarında aynı yazışma veya hukuk metinleri daha çok işlem ve biçim eşdeğerliği boyutlarını ön plana çıkaracaktır.

Sözlü çevirinin, ağırlıklı olarak anlam eşdeğerliği boyutunu gerektiren bir çeviri türü olduğu söylenebilir. Örneğin ardıl çeviride (zaman baskısı, kaynak ve erek dil arasındaki dil bilimsel ve sözdizimsel farklar gibi) çeviri koşulları nedeniyle biçem veya biçim faktörleri arka planda kalırken anlam eşdeğerliği çevirinin niteliğini belirler. Genel bir bakış açısıyla konferans dili, bilimsel dil veya uzmanlık/alan dili sayılabilir. Bu nedenle uzmanlık ve alan dili düzeyindeki birçok çeviri durumu anlam düzleminde eşdeğerlik gerektirir. Metin bütünlüğü ve temel içerik; kişisel biçem, ifade biçimi ve sözcük seçiminden daha büyük bir önem taşır.

Bir profesörün bilimsel bir yayınının bilim insanları, öğrenciler ve konuya ilgi duyanlar için çevrilmesi, anlam eşdeğerliği boyutunun öncelikli olduğu bir çeviri durumu örneği olarak gösterilebilir. Özgün metin, arkeoloji uzmanlık alanıyla ilgili olan aşağıdaki Türkçe olsun:

Tr. *Tarihsel açıdan bakıldığında da Mithripates Eupator ile Roma'nın Anadolu'daki savaşları, Mithridates'in mağlup edilmesi ve Kappadokia'nın da bu*

süreçteki stratejik önemi sebebiyle Roma'nın bu bölgeye olan ilgisi M.Ö. 1. yüzyılın ikinci çeyreğinde doruk noktasına çıkmıştır. Her ne kadar yerel kralların varlığı devam etse de bu tarihlerden itibaren bu coğrafyada esas söz sahibi olan güç Roma'dır. Yerel krallar da Roma tarafından tayin edilmektedir. Bu konjonktürde Roma mimari kültürünün bölgeyi etki altına almaya başlaması da son derece olağandır (Durukan 2012: 77).

Daha ağırlıklı olarak içerik ve anlam aktarımını gerektiren bu çeviri durumunun çözümlenmesi sonucunda, çevirmen bu durum için uygun eşdeğerlik boyutları kombinasyonu seçer:

Alm. "Auch aus historischer Perspektive betrachtet, hat das Interesse der Römer an diesem Gebiet wegen der Kriege in Anatolien gegen Mithridates Eupator, wegen des Sieges gegen Mithridates und der strategischen Relevanz Kappadokiens im Rahmen dieses Prozesses im 1. Jh. v. Chr. seinen Höhepunkt erreicht. Auch wenn es weiterhin regionale Könige gab, hatten von da an die Römer das eigentliche Sagen in diesem Gebiet. Auch die regionalen Könige wurden von Seiten Roms berufen. Im Rahmen dieser Konstellation ist es auch absolut normal, dass auch die römische Architektur in dieser Gegend immer mehr an Einfluss gewinnt" (Durukan 2012: 157).

Bu çeviri durumunun biçem, biçim ya da sözcük eşdeğerliği gerektirmediği, geriye dönük analiz edilebilir. Çeviri durumuna uygun olarak anlam eşdeğerliği boyutunun ağırlıklı olduğu bir çeviri söz konusudur. Bu örnek, Görsel 3'teki çeviri durumu b'ye göre çeviri durumu d'ye daha yakın görünmektedir.

2.3. Biçem Eşdeğerliği Boyutu

Biçem eşdeğerliği boyutu, çeviride eşdeğerlik ölçütü olarak biçemsel unsurlardan oluşur ve çeviri durumuna bağlı olarak hem yazınsal hem de yazınsal olmayan metinlerde tek başına veya kombinasyon halinde ön planda olabilir.

Biçem, dili ele alma biçimidir (Asmuth/Berg-Ehlers 1978: 24). Biçemsel açıdan farklı metin türleri, amacına göre yazarın dilsel unsurlara ilişkin yaptığı seçimlerin sonucudur. (a.g.y.: 14f). Dilin estetik değeri, dil yapısı ve alımlayıcıların tepkisi olmak üzere iki duruma bağlıdır (a.g.y.: 18ff). Bu çalışma bağlamında alımlayıcı çevirmen olduğuna göre, dilin estetik değeri çevirmenin alımlamasına ve yorumlamasına bağlıdır. Biçem eşdeğerliği boyutu sadece yaklaşık olarak sınırlandırılabilir niteliktedir çünkü *biçem* kavramının tanımı konusunda bir uzlaşma yoktur

ve gerek dilbilim gerekse yazınbilim alanında tartışma konusudur. Biçem, özellikle yazınbilim açısından bakıldığında, her şeyden önce dil dizgelerini aşan ve nispeten daha zor dizgeleştirilebilir niteliktedir (a.g.y.: 67ff). Bu nedenle bu bağlamda çeviri durumu ve dolayısıyla da çevirmen belirleyici bir rol oynamaktadır. Biçem eşdeğerliği boyutu, çeviri durumuna bağlı olarak ideolojik, mesleki, bilimsel (Bkz. Fix/Gardt/Knape 2008: 1867f), dini veya edebi dilden, eğlence veya basın dilinden oluşan yazılı ve sözlü metinleri (Bkz. Fix/Gardt/Knape 2008: 2207f) kapsayabilir. Burada belirleyici olan, çevirmenin, (yazılı veya sözlü) metin biçemi boyutunun, çeviride (belki farklı bir veya birden fazla eşdeğerlik boyutu ile birlikte) diğer eşdeğerlik boyutlarından daha önemli olup olmadığı konusundaki kararıdır.

Ağırlıklı eşdeğerlik boyutu olarak biçem eşdeğerliği boyutu, muhtemelen öncelikle edebi metinlerde söz konusu olacaktır. Hem edebi düzyazı hem de şiir çevirilerinde biçemsel eşdeğerliğin ön planda olması beklenir; biçim, anlam, sözcük ve işlem boyutları ise daha az önem taşıyacaktır. Edebi metinlerin estetik değerini metinlerin tarihselliği belirler ve bunu fark etmek alımlayıcının, [bu durumda çevirmenin] yazın becerisine bağlıdır (Asmuth/Berg-Ehlers 1978: 19). Biçembilimde, metin anlama sürecinde yorumlama boyutu da önemli bir rol oynamaktadır ve okuyucu algısına bağlı olan biçem değişkenliğini içermektedir (Fix/Gardt/Knape 2008: 1017). Bu bağlamda çevirmen, farklı edebi türlerin biçem unsurlarının, belirli bölgelerin veya dönemlerin ve belirli yazarların biçeminin farkında olmalı ve bu biçemsel unsurları gerektiğinde çeviri stratejileriyle korumalıdır. Belirli bir çeviri durumunda biçem eşdeğerliği boyutunun ağırlık taşıyıp taşımayacağına ilişkin kararı yine çevirmen verir.

Gotthold Ephraim Lessing'in biçem anlayışı bu konuda özel bir örnek teşkil etmektedir. Lessing, temelde durağan tanımlamalara karşıdır ve durum tanımlamalarının süreç tanımlamalarına dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Bir olgunun tanımlanmasıyla kıyasla bir sürecin tanımlanmasının daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Lessing'in bir metnini çevirmeye girişen kişi, bu bilgilere sahip olma, ayrıca da çeviri durumuna uygun ve gerektiğinde biçem düzleminde eşdeğer bir çeviri yapma yükümlülüğünü taşır.

Örneğin, Elif Şafak veya Paul Auster'in eserlerini çeviren ve çeviri durumuna bağlı olarak biçem eşdeğerliğini ön planda tutan birinin öncelikle postmodern edebiyatın karakteristik biçem unsurlarını, daha sonra da yazarların özel biçemlerini bilmesi biçem eşdeğerliğini oluşturma açısından faydalı olacaktır.

Bu boyuttaki eşdeğerlik, duruma bağlı olarak ideolojik süreklilik anlamına da gelebilir. Çevirmen, belirli bir ideolojik dil kullanımına aşınadır ve çeviri esnasında bu dil kullanımına ilişkin duyarlılıkları göz önünde bulundurarak bu ideolojik biçemi korur.

2.4. Biçim Eşdeğerliği Boyutu

Çeviri eşdeğerliğinin biçim boyutu, biçimsel düzlemdeki eşdeğerlik ile ilgidir. Biçimsel eşdeğerlik boyutu, genellikle anlam boyutu ile ters orantılı bir ilişki içinde olduğundan neredeyse hiçbir zaman tek başına öncelikli bir boyut olarak karşımıza çıkmaz. Ancak çeviribilimsel düşünmenin tamamlayıcı bütünlüğü açısından göz ardı da edilemez. Biçim, sözlü ve yazılı metinlerin bir parçasıdır ve çoğu zaman eşdeğerlik konusunda belirleyici olmasa da, bazı durumlarda kaynak metnin veya erek metnin işlevinde belirleyici bir rol oynayabilir.

Biçim örneğin, edebi bir metin türü olarak şiirde, dize ve uyak yapısı bağlamında genellikle biçemi temsil eder ve aynı zamanda bir yazarın ve hatta bir dönemin biçem unsuru olarak karşımıza çıkabilir. Çevirmen, bu bağlamda da çeviri durumunu analiz ettikten sonra, biçimsel eşdeğerlik boyutunun tek başına mı, başka bir boyutla mı, yoksa birden fazla boyutla mı kombinasyon halinde olacağına ilişkin karar yetkisini kullanır. Bu noktada (elbette çeviri amacına/durumuna bağlı olarak) biçimsel eşdeğerlik boyutu tek başına büyük bir olasılıkla yeterli olmayacaktır; anlam, biçem ve/veya işlem eşdeğerliği boyutu ile eşleştirilmesi gerekebilir.

Biçimsel eşdeğerliğe ilişkin bir başka örnek de andaş çeviridir. Andaş çeviri, genellikle çeviri koşullarından dolayı biçimsel açıdan oldukça eşdeğer bir çeviridir. Biçimsel eşdeğerlik boyutu burada da anlam boyutu ile ters orantılı bir ilişki içindedir ama buna rağmen çoğunlukla tam anlamıyla yok sayılamaz. Andaş çeviride biçimsel eşdeğerliğin baskınlığı, çevirinin niteliğini etkiler ve tercih edilen bir durum olmasa da koşullar gereği ortaya çıkabilecek bir durumdur.

Yazılı çeviride biçimsel eşdeğerlik boyutu diploma, karne, kimlik kartı, ehliyet, ikametgâh belgesi, onay belgesi gibi evrak çevirilerinde baskındır. Burada da çeviri amacı, yani çeviri durumu daima önem taşımaktadır. Bilgilendirme işlevi taşıyan ve örneğin mahkemeye veya bir kamu kuruluşuna teslim edilmek üzere yapılan bir çeviri, ilkesel olarak erek metin geleneklerine adapte edilmez. Örneğin bir İngiltere'deki bir okulun vermiş olduğu okul karnesinin, bir Alman üniversitesine teslim edilmek üzere İngilizceden Almancaya çevrilmesi durumunda, İngilizce karnenin Almanya'daki bir okulun karnesi biçiminde olması veya işlemesi beklenmez (Nord

2007: 8). Aksine, etik sorunlara sebep olabileceğinden, çevirmenin amacı, kaynak metni belirsizleştirmek veya gizlemek değildir.

Biçimsel eşdeğerlik boyutu ayrıca, kutsal metinlerin çevirilerinde de sıkça ön plana çıkar. Özgün metnin yoğun bir şekilde yorumlanmasını veya uyarlanmasını engellemek amacıyla yapılan çeviriler, biçim, hatta sözcük düzeyinde eşdeğerlik gerektirecektir. Kutsal metinler, çoğunlukla yorumlama ile ilişkilendirilerek okuyuculara yönelik dokunulmaz bir ileti olarak tanımlanmaktadır (Agus 1999: 25f). Burada biçim eşdeğerliğinin birçok durumda anlamayı engellediği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak buna rağmen bu tür çevirilere rastlanmaktadır ve çeviri durumuna bağlı olarak kaynak metni anlamada çeviriyi bir araç olarak görme, kutsal metnin dokunulmazlığı, ideolojik yorumlardan kaçınma gibi belirli sebeplerden dolayı biçim eşdeğerliği boyutunun korunduğu çeviriler yapılmaktadır.

2.5. Sözcük Eşdeğerliği Boyutu

Sözcük eşdeğerliği boyutu, sözcük düzlemindeki eşdeğerliktir. Sözcük eşdeğerliği boyutu, kaynak metin odaklı veya kaynak dil odaklı çeviri anlayışı ile karşılaştırılabilir. Çeviri eşdeğerliğindeki bu boyut, burada tanımlanan diğer boyutlarla kıyasla nispeten daha az rastlanan bir boyuttur. Buna rağmen belirli çeviri durumlarında gerekli hale gelebilir ve çeviri eşdeğerliğinin önemli bir unsurunu oluşturabilir.¹⁸ Sözcük eşdeğerliği boyutu, yaygın olarak muhtemelen işlem veya anlam eşdeğerliği boyutlarıyla değil, daha çok biçimsel eşdeğerlik boyutuyla eşleşecektir.

Sözcük eşdeğerliği boyutunda da çeviri durumu eşdeğerlik boyutunu belirler. Çeviri durumu örneği, K yabancı dilini öğrenen bir grubun K dilinin dil yapısını ve özellikle de sözdizimini anadili olan E dilinde çözümleyebilmesini sağlamak için K dilindeki KM metninin E diline çevrilmesidir. Yabancı dil öğrenenler, K yabancı dilini öğrenme sırasında, anadilleri olan E dilini kullanma eğilimi gösterirler. Amaçlanan çeviri sayesinde E anadili üzerinden K yabancı dilinin sözdizimini daha iyi öğreneceklerdir. Dolayısıyla E metni, çeviri işlevine göre E dilinde ama K dilinin sözdizimini hissettiren bir metin olmalıdır. Bu durumda, K metninden E diline satırlar arası çeviriden söz edilebilir ve sözcük boyutu, bu çeviri durumunda açık bir şekilde ağırlıklı eşdeğerlik boyutudur. Örneğin, Türkçe ve Almanca dilleri farklı dil ailelerine ait olduğundan dilbilgisi ve sözdizim açısından farklı özelliklere sahiptir. Örneğin Türkçeden Almancaya satırlar arası çeviri *Tablo 1*'deki gibi görselleştirilebilir:

¹⁸ Çevirinin tüm türleri belirli koşullarda önem kazanabilir. Örneğin satırlar arası bir çeviri türünün, karşılaştırmalı dilbilim araştırmalarında oldukça faydalı olabileceği gibi, dil bilimsel çeviri, yabancı dil öğretiminde oldukça yararlı olabilir. (Reiß 1989: 114)

Tr.	Felsefe,	yüzyılların	birikimini	kapsayan	özel
D.	Philosophie,	von Jahrhunderten	Inventar	umfassende	besondere
Tr.	bir	terminolojiye,	özel	bir	dile
D.	eine	Terminilogie,	besondere	eine	Sprache
Tr.	sahiptir	ve	soyut	kavramlarla	sürdürülen
D.	besitzt	und	abstrakt	Begriffen mit	verwirklichte
Tr.	bir	etkinliktir.			
D.	eine	Tätigkeit.			

Tablo 1: Türkçe-Almanca Satırlar Arası Çeviri Örneği

Duruma bağlı farklı sebeplerden dolayı (eseri okura değil) *okuru esere yaklaştırma* amacıyla yapılan edebi metin çevirileri de olabildiğince sözcük düzleminde bir eşdeğerlik gerektirebilir. Çünkü belirli çeviri durumlarında ilgili eser, (örneğin biçem, anlam veya işlem eşdeğerliği yoluyla) değiştirilmemeli veya yorumlanmamalıdır, aksine, özgün metin olabildiğince korunmalıdır.

Ancak sözcük eşdeğerliği boyutu, sadece okuru esere ulaştırmayı hedefleyen edebi metin çevirilerinde değil, belki bir bilim insanı ya da bir araştırmacı olan *okuru esere yaklaştırmayı* hedefleyen bilimsel metin çevirilerinde de ön plana çıkabilir. Arkeoloji, tarih, felsefe veya sosyoloji gibi alanların uzmanları örneğin belirli ve özel bir bilgi arayışı içindeyken doğrudan sözcük eşdeğerliğinin ağırlıklı olduğu bir çeviriye gereksinim duyabilirler.

Belirli hukuk metinleri çevirileri de duruma bağlı olarak sözcük eşdeğerliği gerektirebilir. Hukuk metinlerinde katı bir kavramsallaşma ve kavramların daha somut bir şekilde sınırlandırılması söz konusu olabilir. Örneğin, uluslararası hukuk çerçevesinde belirli bir sebeple özgün metne olabildiğince sadık ve yorumsuz bir çeviri talep edildiğinde sözcük eşdeğerliği boyutunun ön planda olduğu bir çeviri eşdeğerliği tercih edilecektir.

Dini metinlerin çevirileri de birçok durumda sözcük eşdeğerliği boyutunu gerektirebilir. Ortaçağ döneminde kutsal metinlerin anlaşılabilir bir erek metin oluşturma çabasıyla

çevrilmediği, aksine, kaynak metnin daha iyi anlaşılması amacıyla kaynak odaklı çeviriler yapıldığı bilinmektedir.

Özgün metnin dokunulmazlığının öncelikli olduğu ve yorumlamayı çevirmenin değil, okurun yapması öngörülen çeviri durumlarında sözcük eşdeğerliği boyutu, hatta doğrudan satırlar arası çeviri gerekli olacaktır.

Her ne kadar andaş çeviri çoğunlukla anlam düzleminde bir eşdeğerlik gerektirse de, sözlü çevirmenlerin daha stresli koşullarda çeviri yaptıkları durumlarda sözcük eşdeğerliğine eğilim gösterdikleri söylenebilir. Dil çifti ve dil yapılarına bağlı olarak farklı sözlü çeviri durumlarında da olmak üzere özellikle andaş çeviride, sözcük eşdeğerliği boyutunun çoğunlukla anlam eşdeğerliği boyutu ile çeviri niteliği bağlamında ters orantılı bir ilişki içinde olduğuna vurgu yapmak gerekmektedir.

Beş çeviri eşdeğerliği boyutuna yönelik örnekler elbette çoğaltılabilir ancak verilen örnekler, ana hatlarıyla bu boyutların tanımları için yeterli görünmektedir. Çeviri durumları, çevirmen tarafından ancak bağlam içerisindeki tekil durumlarda net bir şekilde değerlendirilebilir ve anlamlı bir şekilde analiz edilebilir. Somut genellemeler veya genelleyci sınıflandırmalar ve tanımlamalar bu aşamada anlamlı görünmemektedir çünkü her özgün metin gibi her çeviri metni de ancak kendi özel durumu içinde anlamlı ve hedef odaklı bir tutumla çözümlenebilir ve irdelenebilir. Çeviri durumları bağlamında burada verilen tasarımsal, öngörücü veya retrospektif nitelikteki sınıflandırma olasılıkları, genellenemeyecek nitelikte olup sadece tekil örnekler sunarak bu çalışmada önerilen *devingen eşdeğerlik yaklaşımının* betimlenmesine yardımcı olmaktadır.

Özetle bazı çeviri durumlarında anlam eşdeğerliği boyutu ağırlıktayken bazı çeviri durumlarında, örneğin anlam, biçim ve işlem boyutları gibi üç farklı eşdeğerlik boyutunun yaklaşık olarak aynı ölçüde ön planda olduğu veya sadece biçim ve sözcük eşdeğerliği boyutlarının ağırlık kazandığı çeşitli çeviri durumu olasılıklarının tanımlanabileceği söylenebilir.

Çeviri eşdeğerliği bağlamında sözcük ve biçim eşdeğerliği boyutları çoğunlukla anlam, işlem ve biçim eşdeğerliği boyutlarıyla ters orantılı bir ilişki içinde olacaktır. Sözcük ve biçim eşdeğerliği boyutları, çeviri niteliğini anlam, işlem ve biçim açısından çoğunlukla zayıflatırken anlam, işlem ve biçim eşdeğerliği boyutları sözcük ve bazen de biçim eşdeğerlik boyutlarını çoğunlukla zayıflatmaktadır.

3. SONUÇ

Çeviri eşdeğerliği boyutlarının tümü, belirli zamanlarda belirli çeviri durumlarında gerekli olabilir. Burada daima belirleyici olan; zaman, mekân, kişi ve koşulların değişkenliğidir.

Bu değişkenlere bağlı olarak, çeviri eşdeğerliği farklılaşmaktadır ve sabit bir yapı olmaktan çıkıp devingen ve çok boyutlu bir dizge olarak tanımlanmaktadır. Çeviri eşdeğerliği, değişken unsurları da kapsayarak durağan bir kavram tanımından kopup kuram ile uygulama arasında organik bir köprü oluşturan, güncel bilim paradigmasıyla uyumlu ve devingen bir dizge olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir çeviri durumunda hangi çeviri eşdeğerliği boyutlarının eşleşerek ağırlık kazanacağına ilişkin kararı, uzman olarak kabul edilen çevirmen vermektedir.

Doğası gereği tarihsellik, öznellik, mekânsallık, durumsallık ve bağlamsallık etkisi altında bulunan metinler ve metin türleri oldukça değişkendir. Bu değişkenlik, metinlerin, çeviribilime katkı sağlayabilecek kadar az sayıda büyük gruplara bölünmesini neredeyse olanaksız kılmaktadır. Buna bağlı olarak çeviribilimde metinler, söz konusu değişkenler de göz önünde bulundurulurken ele alınmalıdır. Bu nedenle bu çalışmada çeviri eşdeğerliği, metin tipleri/metin türleriyle değil, çeviri durumuyla bağlantılı olarak tanımlanmaktadır.

Eşdeğerlik boyutları, mekanik anlamda bir kontrol mekanizmasına bağlı olamaz çünkü her tür metin, sadece belirli bir bağlam, zaman ve durum çerçevesinde anlam kazanır ve algılanabilir. Ayrıca metinler öznel ürünlerdir ve buna göre de ele alınmalıdır. Tarihsellik, öznellik, öznel yorum, öznel alımlama, yorumlayıcı niyet, durum ve bağlam gibi birden fazla değişken söz konusu olduğundan, metinleri keskin bir biçimde sınıflara ayırmak ve genel geçer bir denetim mekanizmasına tabi tutmak olanaklı değildir. İki katlı bir metin alımlama ve metin üretme sürecini kapsadığı için çeviride bu durum daha da kompleks bir hale gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada hem metin alıcısı hem de metin üreticisi konumuyla nitelikli çevirmene önemli bir rol atfedilmektedir.

KAYNAKÇA

Agus, Aharon R.E. (1999). *Heilige Texte*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Asmuth, Bernhard & Luise Berg-Ehlers (1978, 3rd edn). *Stilistik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Balzer, Wolfgang (1997). *Die Wissenschaft und ihre Methoden: Grundsätze der Wissenschaftstheorie*. Freiburg/München: Verlag Karl Alber.

Berger, Klaus & Christiane Nord (2005). *Das neue Testament und frühchristliche Schriften*. Frankfurt: Insel Verlag.

Bhatia, Vijay Kumar (2013). *Analysing genre: Language use in professional settings*. London / New York: Routledge.

Brinker, Klaus (2001). *Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Bühler, Karl ([1934]1982) (Neudruck). *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena/Stuttgart: UTB 1159.

Chalmers, Alan F. (2001). *Wege der Wissenschaft: Einführung in die Wissenschaftstheorie*. Berlin/Heidelberg: Springer Verlag.

Derrida, Jacques (1982). *Différance: Margins of philosophy*. Trl. Bass, A. Chicago: University of Chicago Press.

Derrida, Jacques (1972). *La dissémination*. Paris: Seuil.

Dreyer, Martin (2009). *Die Volxbibel: Neues Testament. Version 4.0*. München: Droemer Pattloch Verlag.

Durukan, Murat (2012). Kappadokia'da Argaios Dağı Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü / Gräber und Totenkult in der hellenistisch-römischen Zeit in der Umgebung des Argaios in Kappadokien (übersetzt von Emra Durukan). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Fix, Ulla & Andreas Gardt & Joachim Knape (Hrsg.) (2008). *Rhetorik und Stilistik: Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung*. Berlin / New York: Walter de Gruyter Verlag.

Schmidt-Bergmann, Hansgeorge (2000). *Hugo von Hofmannsthal: Die Gedichte*. Berlin: Suhrkamp Insel Verlag.

Goethe, Johann Wolfgang von ([1986]). *Faust: Der Tragödie erster Teil*. Ditzingen: Reclam Verlag.

Humboldt, Wilhelm von (1973). *Werke in 5 Bänden: Band 3: Schriften zur Sprachphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Jakobson, Roman & Krystyna Pomorska & Stephen Rudy (1987). *Language in literature*. Cambridge: Harvard University Press.

Koller, Werner ([1979]1992). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg/Wiesbaden: Quelle & Meyer (UTB 819).

Lasswell, Harold Dwight (1948). The structure and function of communication in society. In: Bryson, Lyman (Hrsg.) (1948). *The Communication of Ideas*. 37. New York: Institute for Religious and Social Studies, 37-50.

Lederer, Marianne (1994). *La traduction aujourd'hui: Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.

Lessing, Gotthold Ephraim (1826). *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie*. Wien: Schade Hofbibliothek, Österreichische Nationalbibliothek.

Nida, Eugene A. & Charles R. Taber (1969). *Theorie und Praxis des Übersetzens: Unter besonderer Berücksichtigung der Bibelübersetzung*. Übers. Weltbund der Bibelgesellschaften.

Nida, Eugene A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Nashville: Thomas Nelson.

Nida, Eugene A. (1976). A framework for the analysis and evaluation of theories of translation. In: Richard, W. Brislin (ed) (1976). *Translation: Application and Research*. New York: Gardner Press, 47-91.

Nord, Christiane (2011). *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität Bd. 2: Die Übersetzung literarischer und religiöser Texte aus funktionaler Sicht*. Berlin: Frank&Timme.

Nord, Christiane (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. London/New York: Routledge. 2. revidierte und aktualisierte Auflage im Druck.

Power, Michael (1990). Modernism, Postmodernism and organization. In: Hassard, John & Denis Pym (eds.) (1990). *The theory and philosophy of organizations: Critical issues and new perspectives*. London/New York: Routledge, 109-124.

Rehbinder, Manfred (2002). *Urheberrecht*. München: C.H. Beck Verlag

Rossi, Paolo (1997). *Die Geburt der modernen Wissenschaft in Europa*. Übers. Marion Sattler & Christiane Büchel. München: Beck Verlag.

Reiß, Katharina ([1986]1993). *Texttyp und Übersetzungsmethode: Der operative Text*. 3. unveränderte Aufl., Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Reiß, Katharina (1989). Adäquatheit und Äquivalenz. In: *Hermes, Journal of Language and Communication in Business* (3)1989, 161-177.

Resnik, David (1998). *The ethics of science: An introduction*. London/New York: Routledge.

Saussure, Ferdinand de ([1916]³2001). *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Hrsg. von Bally, Charles & Albert Sechehaye unter Mitwirkung von Albert Riedlinger. Übersetzt von Herman Lommel. 3. Aufl. Berlin/New York: de Gruyter Verlag.

Snell-Hornby, Mary (1986). *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung: zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Tübingen: Francke Verlag.

Steiner, Georg (1978). *Après Babel: Une poétique du dire et de la traduction*. Übers. L. Lotringer, Paris: Albin Michel.

Stichweh, Roland (2013). *Wissenschaft. Universität. Professionen. Soziologische Analysen. (Neuaufgabe)*. Bielefeld: Transcript Verlag.

Stolze, Radegundis (2003). *Hermeneutik und Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Stolze, Radegundis ([1994]2001). *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. 3. Aufl. Tübingen: Günter Narr Verlag.

Venuti, Lawrence (2007). *The translator's invisibility: A history of translation*. 2. Aufl. London/New York: Routledge.

Vermeer, Hans J. (1989). Skopos and commission in translational action. In: Chesterman, Andrew (Hrsg.) (1989). *Readings in translation*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 173-187.

Wilss, Wolfram (Hrsg.) (1981). *Übersetzungswissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Zima, Peter v. (1994). *Die Dekonstruktion*. Tübingen: Francke (UTB 1805).